HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

O‘SMIRLARDA KIBERBULLINGGA MOYILLIK VA UNING PSIXOEMOTSIONAL HOLATGA TA’SIRI: INTEGRATIV IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MODEL

Amonxonova Yanglishxon Abduazizxon qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti,
Psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
yangilishxonamonxonova@gmail.com
doi:**https://doi.org/10.5281/zenodo.22867600**

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smirlarda kiberbullingga moyillik va uning psixoemotsional holatga ta’sirini o‘rganish hamda integrativ ijtimoiy-psixologik modelni ishlab chiqish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda kiberqurbonlik, raqamli faollik, individual-psixologik zaiflik va ijtimoiy-psixologik moslashuv ko‘rsatkichlari tahlil qilingan. Natijalar 15 yoshli o‘smirlarda kiberqurbonlik, raqamli faollik va individual-psixologik zaiflik ko‘rsatkichlari yuqoriroq ekanini ko‘rsatdi. Kiberqurbonlikka moyillik adaptatsiya bilan manfiy ($r=-0,130$; $p<0,01$), dezadaptatsiya ($r=0,349$; $p<0,01$) va eskapizm ($r=0,216$; $p<0,01$) bilan musbat bog‘langan. Individual-psixologik zaiflikning dezadaptatsiya bilan bog‘liqligi $r=0,383$ ($p<0,01$) ni tashkil etdi. Tadqiqot asosida kiberbullingning psixoemotsional ta’sirini tushuntiruvchi integrativ model ishlab chiqilib, emotsional o‘zini boshqarish, empatiya, psixologik avtonomiya va oilaviy qo‘llab-quvvatlash himoya resurslari sifatida belgilandi..
Kalit so‘zlar: kiberbulling, kiberqurbonlik, o‘smirlik, psixoemotsional holat, raqamli faollik, individual-psixologik zaiflik, dezadaptatsiya, xavotirlanish, depressiv kechinmalar, emotsional regulyatsiya, psixologik bardoshlilik.

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi o‘smirlarning ijtimoiylashuv jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda tengdoshlar bilan muloqot, ta’lim, ko‘ngilochar faoliyat, o‘zini namoyon qilish va ijtimoiy munosabatlarning muhim qismi virtual makonda amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, raqamli kommunikatsiya imkoniyatlarining kengayishi o‘smirlar uchun yangi ijtimoiy-psixologik xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Shunday xavflardan biri kiberbulling bo‘lib, u an’anaviy bullingning elektron kommunikatsiya muhitidagi shakli sifatida o‘smirlarning emotsional farovonligi va ijtimoiy moslashuviga ta’sir qilishi mumkin.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti Yevropa mintaqasi va Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) tadqiqotining 2021/2022-yillardagi ma’lumotlari asosida tayyorlangan hisobotida 44 mamlakat va hududdagi o‘smirlar orasida kiberbulling holatlarining dolzarbligini qayd etgan. Mazkur tadqiqotda o‘smirlarning 15 foizi so‘nggi bir necha oy davomida kamida bir yoki ikki marta kiberbullingga uchraganini bildirgan.

Kiberbullingni an’anaviy bullingdan ajratib turuvchi muhim xususiyatlar uning makon va vaqt chegaralarining nisbatan kengligi, axborotning tez va katta auditoriyaga tarqalishi, anonimlik imkoniyati hamda zararli kontentning uzoq vaqt saqlanib qolishidir. Tokunaga kiberbullingni o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotida virtual viktimizatsiya psixososial, affektiv va akademik muammolar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatgan.

Kowalski va hammualliflarning meta-tahlili ham kiberbullingning o‘smirlar orasida muhim ijtimoiy-psixologik hodisa ekanini va uning turli psixologik hamda xulqiy oqibatlar bilan bog‘liqligini

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan kiberbullingni faqat raqamli xavfsizlik yoki axloqiy me’yorlar muammosi sifatida ko‘rib chiqish yetarli emas. Uni o‘smirning shaxsiy xususiyatlari, ijtimoiy moslashuvi, emotsional regulyatsiyasi, tengdoshlar bilan munosabatlari va oilaviy qo‘llab-quvvatlash tizimi bilan bog‘liq murakkab psixologik hodisa sifatida tadqiq etish zarur.

TADQIQOTNING MAQSADI VA VAZIFALARI

Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘smirlarda kiberbullingga moyillik va kiberqurbonlikning psixoemotsional holat bilan o‘zaro bog‘liqligini aniqlash hamda mazkur jarayonni tushuntiruvchi integrativ ijtimoiy-psixologik modelni ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsad doirasida quyidagi vazifalar belgilandi:

1. kiberbulling va kiberqurbonlikning o‘smirlik davridagi psixologik xususiyatlarini aniqlash;
2. yosh va sinf bosqichi bo‘yicha kiberbulling bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarning farqlarini tahlil qilish;
3. raqamli faollik, individual-psixologik zaiflik va ijtimoiy-psixologik moslashuv o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniqlash;
4. kiberqurbonlikka moyillikning adaptatsiya, dezadaptatsiya va eskapizm bilan aloqasini baholash;
5. kiberbullingning xavotirlanish va depressiv kechinmalar bilan bog‘liq psixoemotsional mexanizmlarini konseptual jihatdan asoslash;
6. kiberbullingning salbiy oqibatlarini kamaytiruvchi himoya resurslarini aniqlash;
7. olingan natijalar asosida integrativ ijtimoiy-psixologik modelni ishlab chiqish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini kiberbullingni raqamli agressiya, viktimizatsiya va psixologik moslashuvning o‘zaro ta’siri sifatida tushuntiruvchi yondashuv tashkil etdi. Tadqiqotda qiyosiy va korrelyatsion tahlil natijalaridan foydalanildi.

Empirik tahlilda o‘smirlarning yoshi va sinf bosqichi bo‘yicha kiberbulling bilan bog‘liq ko‘rsatkichlari taqqoslandi. Jumladan, texnologik va shaxsiy daxlsizlikka hujum, ijtimoiy munosabatli viktimizatsiya, kiberqurbonlik, raqamli faollik, individual-psixologik zaiflik va kiberqurbonlikka moyillik ko‘rsatkichlari o‘rganildi.

Guruhlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlashda Mann–Whitney U mezonidan foydalanilgan. Shuningdek, kiberqurbonlikka moyillik, individual-psixologik zaiflik, adaptatsiya, dezadaptatsiya va eskapizm o‘rtasidagi bog‘liqliklar korrelyatsion tahlil asosida baholangan.

Tadqiqot natijalarini talqin qilishda muhim metodologik cheklov shundan iboratki, korrelyatsion bog‘liqlik mavjudligi o‘z-o‘zidan qat’iy sababiylikni anglatmaydi. Shu sababli model kiberbullingning emotsional holatga ta’sirini empirik asoslangan konseptual mexanizm sifatida izohlaydi, biroq barcha yo‘nalishlarni eksperimental sabab-oqibat munosabati sifatida belgilamaydi.

NATIJALAR

Yosh va sinf bosqichi bo‘yicha farqlar

Tadqiqot natijalari o‘smirlarning yosh va ta’lim bosqichi kiberbulling bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarning namoyon bo‘lishida differensial ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatdi. 15 yoshli o‘smirlarda texnologik va shaxsiy daxlsizlikka hujum ko‘rsatkichi yuqori bo‘lib, guruhlar o‘rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatli deb topilgan (U=25899; p=0,030). Xuddi shuningdek, kiberqurbonlik (U=25962,5; p=0,006), raqamli faollik (U=23366,5; p=0,001), individual-psixologik zaiflik (U=25738,5; p=0,042)

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

va kiberqurbonlikka moyillik (U=22962; p=0,001) bo‘yicha ham 15 yoshli o‘smirlarda yuqoriroq ko‘rsatkichlar aniqlangan.

9-sinf o‘quvchilarida esa ijtimoiy munosabatli viktimizatsiya (U=25964,5; p=0,017), texnologik va shaxsiy daxlsizlikka hujum (U=26315,5; p=0,021) hamda kiberqurbonlik (U=25382; p=0,007) ko‘rsatkichlari yuqori namoyon bo‘lgan.

Mazkur natijalarni o‘smirlarning virtual muhitdagi tajribasi va mustaqilligi ortishi bilan bog‘liq holda talqin qilish mumkin. Biroq yosh yoki sinfning o‘zi kiberbullingning bevosita sababi sifatida qaralmasligi lozim. Ular raqamli tajriba, tengdoshlar bilan munosabatlar va psixologik sezgirlikning namoyon bo‘lishiga ta’sir qiluvchi differensial shartlar sifatida ko‘rilishi maqsadga muvofiq.

Kiberqurbonlik va ijtimoiy-psixologik moslashuv

Kiberqurbonlikka moyillik va ijtimoiy-psixologik moslashuv ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi korrelyatsion tahlil mazkur jarayonning ko‘p komponentli ekanini ko‘rsatdi. Kiberqurbonlikka moyillik adaptatsiya bilan manfiy bog‘langan (r=-0,130; p<0,01). Bu natija moslashuv resurslari yuqoriroq bo‘lgan o‘smirlarda kiberbulling bilan bog‘liq vaziyatlarning psixologik ta’siri nisbatan yumshoqroq kechishi mumkinligini taxmin qilish imkonini beradi.

Kiberqurbonlikka moyillikning dezadaptatsiya bilan bog‘liqligi esa musbat va nisbatan yuqoriroq darajada bo‘lgan (r=0,349; p<0,01). Mazkur ko‘rsatkich o‘smirning ijtimoiy muhit talablariga moslashishida qiyinchiliklar ortgani sari virtual viktimizatsiyaga nisbatan sezgirlik bilan bog‘liq xususiyatlar ham kuchayishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shuningdek, kiberqurbonlikka moyillik eskapizm bilan musbat bog‘langan (r=0,216; p<0,01). Ushbu natija virtual makonni real hayotdagi qiyinchiliklardan vaqtinchalik qochish vositasi sifatida qo‘llash bilan kiberbullingga jalb etilish o‘rtasida ma’lum psixologik aloqa mavjudligini ko‘rsatadi.

Individual-psixologik zaiflik va dezadaptatsiya o‘rtasidagi bog‘liqlik r=0,383 (p<0,01) ni tashkil etdi. Bu natija individual zaiflik va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklarning bir-birini kuchaytiruvchi psixologik omillar sifatida namoyon bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi.

KIBERBULLINGNING PSIXOEMOTSIONAL TA’SIR MEXANIZMLARI

Tadqiqot natijalari asosida kiberbullingning o‘smir psixoemotsional holatiga ta’sirini bir nechta o‘zaro bog‘liq mexanizmlar orqali tushuntirish mumkin.

Birinchi mexanizm — emotsional zo‘riqish. Kiberbulling o‘smirning xavfsizlik hissini pasaytirishi mumkin. Virtual agressiya vaqt va makon bilan cheklanmaganligi sababli o‘smir ta’lim muassasasidan yoki uyidan tashqarida ham salbiy kommunikatsiya ta’siriga duch kelishi ehtimoli mavjud.

Ikkinchi mexanizm — xavotirlanishning kuchayishi. Takroriy salbiy xabarlar, tahdidlar, haqoratlar yoki ijtimoiy chetlashtirish o‘smirda yangi xabar, guruh yoki ijtimoiy tarmoqdagi faoliyat bilan bog‘liq salbiy kutishlarni shakllantirishi mumkin. Bu jarayon situativ xavotirning kuchayishiga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Uchinchi mexanizm — depressiv kechinmalar. Takroriy kamsitish va rad etilish o‘smirning o‘ziga munosabatiga ta’sir qilishi mumkin. O‘zini qadrsiz, boshqalarga yoqmaydigan yoki vaziyatni o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘lmagan shaxs sifatida idrok etish emotsional tushkunlik va ijtimoiy chekinishni kuchaytirishi mumkin.

To‘rtinchi mexanizm — ijtimoiy-psixologik dezadaptatsiya. Kiberbulling faqat individual emotsional holatga emas, balki o‘smirning oila, tengdoshlar va ta’lim muhiti bilan munosabatlariga ham ta’sir qilishi mumkin. Bunda muloqotdan chekinish, boshqalarga ishonchning pasayishi yoki himoyaviy-agressiv reaksiyalar yuzaga kelishi ehtimoli mavjud. Mazkur mexanizmlar bir-biridan

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

mustaqil emas. Aksincha, ular o‘zaro ta’sirlashuvchi tizimni tashkil etadi. Masalan, kiberbulling natijasida xavotirning kuchayishi ijtimoiy chekinishga, ijtimoiy chekinish esa qo‘llab-quvvatlashning kamayishiga olib kelishi mumkin. Bu esa o‘z navbatida psixologik zaiflikni kuchaytirishi ehtimoli mavjud.

O‘SMIRLARDA KIBERBULLINGGA MOYILLIKNING INTEGRATIV IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MODELI

Tadqiqot natijalari asosida “O‘smirlarda kiberbullingga moyillik va uning emotsional holatiga ta’sirining integrativ ijtimoiy-psixologik modeli” ishlab chiqildi.

Modelning konseptual tuzilmasida oltita asosiy blok ajratildi:

1. Differensial omillar: jins, yosh va sinf bosqichi.

2. Ekspozitsion va psixologik omillar: raqamli faollik, individual-psixologik zaiflik, hissiy ishonuvchanlik, o‘zidan shubhalanish, bog‘liqlilik va virtual munosabatlarga yuqori jalb etilganlik.

3. Kiberbullingning namoyon bo‘lish shakllari: to‘g‘ridan-to‘g‘ri onlayn agressiya, ijtimoiy munosabatli viktimizatsiya, texnologik va shaxsiy daxlsizlikka hujum hamda kiberqurbonlik.

4. Ijtimoiy-psixologik mexanizmlar: adaptatsiya, dezadaptatsiya, eskapizm va shaxslararo munosabatlar.

5. Psixoemotsional natijalar: emotsional zo‘riqish, xavotirlanish, depressiv kechinmalar, o‘ziga ishonchsizlik va psixoemotsional beqarorlik.

6. Himoya resurslari: emotsional o‘zini boshqarish, o‘zini o‘zi undash, empatiya, psixologik avtonomiya va oilaviy-ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.

Modelni quyidagi konseptual ketma-ketlikda ifodalash mumkin:

Jins, yosh, sinf → raqamli faollik va individual-psixologik xususiyatlar → kiberbulling/kiberqurbonlik tajribasi → moslashuv va emotsional-regulyativ mexanizmlar → xavotirlanish va depressiv kechinmalar yoki psixoemotsional barqarorlik.

Bunda himoya resurslari mazkur jarayonning turli bosqichlarida salbiy oqibatlarni yumshatuvchi omillar sifatida ishtirok etadi. Modelning muhim jihati shundaki, kiberbulling ishtirokchilarini qat’iy “agressor” va “qurbon” guruhlariga ajratish har doim ham yetarli emas. Virtual muloqotning interaktiv xususiyati sababli bir o‘smir turli vaziyatlarda agressor, qurbon yoki agressor-qurbon rolida namoyon bo‘lishi mumkin. Shu sababli kiberbulling dinamik rollar tizimi sifatida ham ko‘rib chiqilishi lozim.

HIMOYA RESURSLARI VA PSIXOLOGIK BARQARORLIK

Kiberbullingning salbiy oqibatlarini kamaytirishda faqat texnik kiberxavfsizlik choralariga e’tibor qaratish yetarli emas. O‘smirning ichki psixologik resurslarini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega.

Emotsional o‘zini boshqarish o‘smirga virtual provokatsiyalarga impulsiv javob bermaslik, vaziyatni baholash va konstruktiv qaror qabul qilish imkonini beradi.

O‘zini o‘zi undash tashqi salbiy baholashga haddan tashqari bog‘lanib qolmaslik, shaxsiy maqsadlarni saqlash va qiyin vaziyatlarda ichki resurslarni safarbar qilishga yordam beradi.

Empatiya virtual agressiv xatti-harakatlarning boshqa shaxsga yetkazishi mumkin bo‘lgan emotsional zararini anglash imkonini oshiradi. Shu sababli empatik kommunikatsiyani rivojlantirish kiberbullingning profilaktik komponentlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Psixologik avtonomiya tengdoshlar bosimiga qarshi turish, zararli virtual munosabatlarni to‘xtatish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini mustahkamlaydi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Oilaviy qo‘llab-quvvatlash esa tashqi himoya resursi sifatida alohida ahamiyatga ega. Ota-ona va farzand o‘rtasidagi ishonchli muloqot o‘smirning kiberbulling holatini yashirmasdan muhokama qilishi va zarur yordamni o‘z vaqtida olishi uchun sharoit yaratadi. WHO/HBSC ma’lumotlari ham maktab, oila va jamoani qamrab oluvchi ko‘p darajali yondashuvlarning muhimligini ta’kidlaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar kiberbullingni faqat texnologik yoki kommunikativ muammo sifatida emas, balki o‘smir shaxsining ijtimoiy va emotsional rivojlanishi bilan bog‘liq murakkab hodisa sifatida talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Kiberbullingga oid xalqaro tadqiqotlarda ham uning psixologik oqibatlari ko‘p omilli ekanligi qayd etilgan. Tokunaga kiberqurbonlikni psixososial va affektiv muammolar bilan bog‘liq hodisa sifatida tavsiflaydi. Kowalski va hammualliflarning meta-tahlili esa kiberbulling tadqiqotlarida individual va kontekstual omillarni birgalikda hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqotning o‘ziga xos jihati kiberbulling bilan bog‘liq hodisalarni individual-psixologik zaiflik, ijtimoiy moslashuv va himoya resurslari bilan bir tizimda ko‘rib chiqishdir. Bunday yondashuv kiberbullingning psixoemotsional oqibatlarini faqat “raqamli agressiya → salbiy emotsiya” shaklidagi soddalashtirilgan model orqali tushuntirishdan ko‘ra kengroq izohlash imkonini beradi. Shuningdek, yosh va sinf bo‘yicha aniqlangan farqlar o‘smirlarning raqamli muhitdagi tajribasi rivojlanish jarayoni bilan birgalikda o‘rganilishi zarurligini ko‘rsatadi. Biroq bu farqlarni biologik yoshning o‘zi bilan izohlash yetarli emas. Raqamli mustaqillik, tengdoshlar guruhining ahamiyati, oilaviy nazorat, maktab muhiti va individual psixologik resurslar ham ushbu jarayonda muhim rol o‘ynashi mumkin. Shu bilan birga, tadqiqot natijalarining korrelyatsion tabiati alohida e’tiborga loyiq. Masalan, kiberqurbonlik va dezadaptatsiya o‘rtasidagi musbat bog‘liqlik kiberqurbonlik dezadaptatsiyani keltirib chiqarishini yoki aksincha, dezadaptatsiya kiberqurbonlikka sabab bo‘lishini mustaqil ravishda isbotlamaydi. Ular o‘zaro ta’sirlanuvchi jarayonlar bo‘lishi yoki uchinchi omillar orqali bog‘langan bo‘lishi mumkin.

Shu sababli ishlab chiqilgan modelni empirik natijalarga asoslangan konseptual ijtimoiy-psixologik model sifatida baholash maqsadga muvofiq.

AMALIY TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, ta’lim muassasalarida kiberbulling profilaktikasini quyidagi yo‘nalishlarda tashkil etish mumkin:

Raqamli savodxonlikni rivojlantirish. O‘smirlarga shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, maxfiylik sozlamalaridan foydalanish va zararli kontentni bloklash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar berish.

1. **Emotsional regulyatsiyani rivojlantirish.** Virtual konfliktlarda impulsiv javob bermaslik, emotsiyani tanib olish va konstruktiv javob strategiyalarini shakllantirish.
2. **Psixologik yordamga murojaat qilish ko‘nikmasini shakllantirish.** O‘smirga kiberbullingni yashirish emas, balki ishonchli katta, pedagog yoki psixologga murojaat qilish xavfsiz va maqbul strategiya ekanini tushuntirish.
3. **Oilaviy muloqotni kuchaytirish.** Ota-onalar tomonidan nazoratni faqat taqiqlash va cheklash shaklida emas, balki ishonchli muloqot va hamkorlik asosida tashkil etish.
4. **Empatik kommunikatsiyani rivojlantirish.** Virtual muloqotda so‘z va xatti-harakatlarning boshqa shaxsga ta’sirini anglashga qaratilgan treninglarni tashkil etish.
5. **Psixologik avtonomiyani rivojlantirish.** Tengdoshlar bosimiga qarshi turish, shaxsiy chegaralarni belgilash va zararli virtual munosabatlarni to‘xtata olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Maktab miqyosidagi kompleks profilaktika. Kiberbullingga qarshi tadbirlarni faqat jabrlanuvchi bilan individual ishlash bilan cheklamasdan, agressor xulqi, tengdoshlar guruhi, oila va ta'lim muhitini ham qamrab oluvchi tizim sifatida tashkil etish.

XULOSA

Tadqiqot natijalari kiberbullingni o'smirlarning zamonaviy ijtimoiylashuvi jarayonida yuzaga keluvchi murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatdi. Kiberbullingning psixoemotsional ta'siri o'smirning raqamli faolligi bilangina belgilanmay, balki individual-psixologik zaiflik, kiberqurbonlikka moyillik, ijtimoiy moslashuv va emotsional regulyatsiya xususiyatlari bilan o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi.

15 yoshli o'smirlarda texnologik va shaxsiy daxlsizlikka hujum, kiberqurbonlik, raqamli faollik, individual-psixologik zaiflik va kiberqurbonlikka moyillik ko'rsatkichlarining yuqoriligi aniqlangan. 9-sinf o'quvchilarida esa ijtimoiy munosabatli viktimizatsiya, texnologik va shaxsiy daxlsizlikka hujum hamda kiberqurbonlik ko'rsatkichlari yuqori namoyon bo'lgan.

Kiberqurbonlikka moyillikning adaptatsiya bilan manfiy, dezadaptatsiya va eskapizm bilan musbat bog'liqligi, shuningdek individual-psixologik zaiflik va dezadaptatsiya o'rtasidagi sezilarli bog'liqlik kiberbullingning psixologik mexanizmlarini individual va ijtimoiy omillar birligida tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. Shu asosda taklif etilgan integrativ modelda jins, yosh va sinf differensial omillar; raqamli faollik va kiberqurbonlik tajribasi ekspozitsion komponentlar; individual-psixologik zaiflik va dezadaptatsiya xavf mexanizmlari; xavotirlanish va depressiv kechinmalar esa psixoemotsional natijalar sifatida talqin qilinadi. Emotsional o'zini boshqarish, o'zini o'zi undash, empatiya, psixologik avtonomiya va oilaviy qo'llab-quvvatlash esa himoya resurslari sifatida belgilanadi.

Shunday qilib, kiberbulling profilaktikasi raqamli xavfsizlik choralarigagina emas, balki o'smirlarning emotsional kompetensiyasi, ijtimoiy moslashuvi, psixologik avtonomiyasi, adekvat o'zini baholashi va oilaviy qo'llab-quvvatlash tizimini mustahkamlashga yo'naltirilgan kompleks psixoprofilaktik yondashuvni talab qiladi. Tadqiqotning korrelyatsion va qiyosiy empirik xarakteri sababli aniqlangan bog'liqliklar qat'iy sababiylik sifatida talqin qilinmasligi kerak. Kelgusidagi tadqiqotlarda longitudinal va eksperimental dizaynlardan foydalanish, shuningdek turli ijtimoiy-madaniy guruhlarni qamrab olish modelning sababiy va umumlashtiriladigan jihatlarini yanada aniqlashtirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Cosma, A., Molcho, M., & Pickett, W. (2024). A focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, central Asia and Canada: Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey. Volume 2. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
2. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2006). Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
3. Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. Psychological Bulletin, 140(4), 1073–1137. https://doi.org/10.1037/a0035618.
4. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2012). Cyberbullying prevention and response: Expert perspectives. New York: Routledge.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

5. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2023). Cyberbullying among Asian American youth before and during the COVID-19 pandemic. Journal of School Health, 93(1), 82–87. https://doi.org/10.1111/josh.13249.
6. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49(4), 376–385.
7. Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. Computers in Human Behavior, 26(3), 277–287. https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014.
8. World Health Organization Regional Office for Europe. (2024). One in six school-aged children experiences cyberbullying, finds new WHO/Europe study. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
9. World Health Organization Regional Office for Europe. (2024). A focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, central Asia and Canada: Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
10. World Health Organization Regional Office for Europe. (2024). Health Behaviour in School-aged Children (HBSC): Bullying and violence. WHO Regional Office for Europe.
11. Peter, I.-K., & Petermann, F. (2018). Cyberbullying: A concept analysis of defining attributes and additional influencing factors. Computers in Human Behavior, 86, 123–131.
12. Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. Oxford: Blackwell.